

ARANY JÁNOS MOZA-IKON

(SÓHAJVERSEK...?)

„Van aki hallgat és ez az okos ember.
 Jobb kérdőre vonni, mint némán duzzogni.
 Kártól menekül meg, aki bevallja bűnét.
 Aki erőszakkal keresi igazát, olyan, mint
 a herélt, aki az érintetlen lányt
 meg akarja erőszakolni.
 Van, aki hallgat és ezért bölcsnek tartják,
 és van akit gyűlölnék, mert túl sokat beszél.
 Van, aki hallgat, mert nem tud mit felelni,
 s van aki hallgat, mert alkalmas időre vár.
 Amíg az alkalmas idő el nem jön,
 a bölcs ember hallgat,
 de a félkegyelmű nem ad az időre.
 Aki szaporítja a szót, attól iszonyodnak,
 és a fennhéjázót gyűlölettel nézik.”

(Sirák 20,5–8)

Dolgozatom kiindulási pontját három pici Arany-versike adja. Megfejtésükhöz (megfejtésükhöz?) nem a kronológiát, nem a költői eszköztár megfejtési kódjait, hanem költőtársakat és/vagy társköltőket hívtam segítségül. Kérdések vannak, befejezetlen válaszok, nyitott mondatok, nyitott dolgozat. Írásom inkább módszer, lehetőség, mint megoldás. Folyamat, bizonytalanság, nyitottság, keresés, melyet nem akaszthatunk meg, együtt viszont haladhatunk. Kutathatjuk a költészet örök-ségét, letéve arról, hogy szolgálként kocsink elé fogjuk. A viszony nem fordított? Legyen elég, hogy ajtónállóként a költészet szobája előtt álljunk. Az ajtó mögül foszlányok érkeznek, mi pedig hallgatózhatunk, beleshetünk...

Alapvetés

A dolgozat címe két szót rejt magában. A mozaikot és az ikont. A mozaik távolról a tökéletes egység, a megbonthatatlan kontúrok, éles határok világát sugározza, akár egy ikon. Közelebb jutva válik nyilvánvalóvá a sok apró rész színes világa, a hibátlanak vélt vonalak töredékessége. Arany képzeletbeli ikonját is ilyennek vélem. Fölöttünk magasodik életműve, csodáljuk, és talán hihetetlennek tűnik, hogy miniatűrök jól megszerkesztett összességéről van szó.

E miniatűr világban élnek azok a művek is, melyeken általában gyorsan túllapozunk: az egészen rövid, hol töredékes, hol lezárt, hol rímes, hol rím nélküli, hol szigorú formába szedett, hol szabadjára eresztett verseskérről van szó.

E több mint száz írás esetében lehet ugyan kategorizálni, de felesleges. Megannyi önálló, egyszer felszakadó gondolat az, ami előkéretőzik az íróból, s mivel író, ellen nem állhat, tollához nyúl. Ír akkor is, mikor élni sincs kedve, ír, ha szervi fájdalmai vannak, ha halálhírt hoznak csendes dolgozószo-

bájába, ha emlékkönyvet tolnak az orra alá, ha elcsíp valami kellemesen csengő szót, ha az akadémián üres papírszeletkéik kerülnek kezébe.

Arany-képünk inkább a költői bravúrok, stabil technika, kikezdzhetetlen retorika, színes formavilág aranyozott képe. Ezek a kis művek, „szesszenetek”, valaki másról is árulkodnak, egy más Arany Jánosról. Bár kétségtelen, hogy ott rejtőzik Tol-di követ hajító indulata mögött, a walesi bárdok dalában, a lepke porba tapadt lihe-gésében, az örök zsi-dó konok „tovább”-jában, de mindez mégis mintha Arany becsomagolt arcainak sora, műremekekbe burkolt lelke lenne. Néhány soros versei mögött hosszú hall-gatás bújik meg, a mély csendből sóhaj-tásokként törnek elő azok a sűrített élmé-nyek, melyek mindig ott bujkáltak benne.

Eloolvassunk is csak egy sóhajtás ezeket a verseit. A már-már csontig szegényedett versek mellé csak intenzív, csendes intuí-cióval közeledhetünk, hisz formai kapaszkodóink alig-alig akad-nak. Talán igazán ezek a versek lehet-nek vizsgái az irodal-márnak: értelmezőből igazi beszélgetőtárs, együttgondolkodó lesz-e?

Természetesen naivság túlértékelnünk a mű-vek valós súlyát. Kétségtelen, hogy nem for-dítja egyik sem új irányba irodalmunk szeke-rét, az írói életműben sincs poétikailag ma-gasan kiemelt helyük. Mégis – a 20. század végén irodalmat olvasók – kedvvel nyúlha-tunk hozzájuk, mert mintha ismert alkotótech-nikára lennénk, mely kortársainknál, Pilinsz-ky Jánosnál, Weöres Sándornál, Petri György-nél és még sokan másoknál is felfedezhető.

Ezért vállalkoztam a több mint száz év „korkülönbségű” versek összehasonlítására vagy inkább együttértelmezésére.

A mottóban a hallgatásról szóló elmélke-dés mellett egészen meglepő a herélt erőszak-os példája. Szokatlan, de eltalált kép, mely minden emberi cselekedetre jellemző, így a költői szerepre, küldetésre is. Kétségtelen a költő mindenkori motiváltsága az írásra, és kétségtelen az is, hogy írásával célt kí-ván érni. Potenciája mégsem a nyomasztó erőszakosságban rejlik, nem direkt, jól szer-

kesztett, tökéletes, kiegészíthetetlen ké-peiben, hanem szelíd nyitottságában, ke-vésbé diktált katego-rizálásokban, inkább kérdező motiválásá-ban. Értetlenségün-ket kívánja, de csak magunk adta értet-lenségünket.

Ezek a rövid, kon-denzált versek a tö-mör, átjárhatatlan csendből, a kimond-hatatlan hosszúságú, kusza mondatokból nőttek talán ki. Érde-kes – és külön tanul-mányt érdemelne – összehasonlítani Arany János Juliska halálakor írott apróka verseit (Juliska sírkö-vére; Feljajdulás; Ju-liska emlékezete...)

Juhász Ferenc felesé-

ge elvesztésekor papírra vetett, tíz sűrűn te-leírt oldalával (Vers négy hangra, jajgatásra és könyörgésre, átoktalanul). Ha elolvassuk Juhász Ferenc versét, akkor megérezhetjük azt a hullámverést, ami a költőhöz mint ki-kötő köpartjához csapódik és amire válasz le-het öt suta sor, néhány hexameter vagy ép-pen tömött oldalak sora.

Szóáradat helyett mi sóhajtásnyi versek-vel találkozunk Arany-nál. Olyan, mintha kulcslyukon néznénk be valahová. Látjuk a mozgást, amiből csak részletek szüremked-

IGÉNY FORRÁSRA, SZIVÁRVÁNYRA

*„Sok sár távozik, mielőtt olaj
fakad vagy forrás.”*

*Az özvegy lakása
Töredék*

*...Zöld halom tövé-nél áll
szerény lakása
Keskény láthatár...*

*Hogy ne a világot, csak a
mennyet lássa.
...Mosolyog, mosolyog, míg nem
mosolygása
Szivárvánnyá válik egy
könnyében.*

(Arany János)

hetnek be szűk kulcslyuk-horizontunkon. (Juhász Ferenc mintha felszakítaná ezt az ajtót...?) Olyan töredékeket, mint a mozaik részletei: elfedi, beolvasztja őket a nagy egység. Részletek, melyeknek nem önmagukban kell állniuk, részletek, melyek nélkül egy moza-ikon csak műegész lenne. Részletek, melyek mégis hordoznak valamit az egészből. A látott részletekből mi állíthatunk össze valamit, akár a régész: pöttöm cserepekből padlóvázát. És ez a padlóváza már kettőnk ugyanúgy megismételhetetlen műve lesz, mint az eredeti.

Magába a versek kiszakadásának „pillanatába”, kauzalitásába nyerhetünk így bepillantást, így legalizálva vagy rehabilitálva ezt a versek által „körülhatárolt, bizonytalan formájú terület”-et.

„A nyelv elsőrendően nem a nyelvészet, még csak nem is a költészet, hanem az ember megszentelődésének, a szeretet teljességének és kiteljesítésének gondja. A többi csak irodalom, és csak filológia.”

Ezekben a kis költeményekben, „szálkákban”, „szesszenezetekben” nem azon a többen kívüli kifejezésének vajúdása érezhető, a hangtalan kiáltásoké?

Álljanak hát itt a példák. Keresem az igényt, tetten szeretném érni a motivációt, és feltenni a kérdést: vajon van-e megvalósulás?

A költő jól ismert magányai ezek a sorok. A társtalan özvegyé, a hosszú – végelelthatalan? – lajstromokkal magába fordultan bibelődőé. Megérkezni. Mondhatjuk,

hogy ez a vágy, ami motivációt és megvalósulást keres? A fáradt, a túlterhelt, alig ki-préselhető mosoly nem más, mint a megérkezés küszöbe? Mielőtt belépünk a szeretett közegbe, ahová vágytunk, ahogy megállunk kedvesünk ajtaja előtt, amikor már „mindegy min mentünk át”? Ott a tudat, „Hogy ne a világot, csak a mennyet lássa”; „Hogy hosszú az út, s megérkezni valóban csak egy fáradt mosoly”.

Mindezt megelőzi a megcsendesített valóság: „...minden beszéd mélyén csönd lakik. Isten minden beszédet felülmúló csöndje, az a legfőbb és kimondhatatlan beszéd, mely szavainkban örökké megtestesülni kíván...” Be kell vallanunk, hogy „bármelyikünkől sokkal több salak fakad, mint adomány, s ez ellen nincs más segítség, mint hogy salakunkat eltakarítjuk”.

A valóság korántsem egyértelmű valósága az igény: a szívárvány-könny, a sár-olaj, forrás együttes megjelenésében. „Keskeny láthatár”, ami szívárvánnyá táglul, mocsok és sűrű, vastag folyadék, ami alól az éltető, a tiszta, a forrás fakad. „Szállj le önmagad mélyére, mint egy kútba; s

ahogy a határolt kút mélyén megtalálsz a határtalan talajvizet: változó egyéniséged alatt megtalálsz a létezést.”

„Mindez azt is jelenti azonban, hogy a beszéd véghetetlenül több is, mint a szigorúan filológiai értelemben vett nyelvi kifejezésformák. A világ is »beszél«, csak meg kell hallanunk szavát. Sőt: ezzel kezdődik minden beszéd. Hallgatással. (– »halkan

Kedvelem

Kedvelem a szemérmes technikát:

Hosszú lajstrom utolsó tagjaként megemlíteni kedvesünket, szinte mellékesen („...és hű, mint Annabelle.”)

*- Mégis:
megcsendesítve nevét.
Hogy az ő tekintetét érzed
megadón, olvasó, becsukva
könyvem,
s így szólj: Hosszú az út,
s megérkezni,
valóban, csak egy fáradt
mosoly. Valóban:
az Egyetlenről szólva
„Például...” - így kell indítani
beszédünk.
S mindegy min mentünk át. Sok
sár távozik, mielőtt olaj fakad
vagy forrás.*

(Petri György)

kaput nyitok« –) Meghallgatással. Tehát újra csak: nyitottsággal, vagyis szeretettel.” Maga a motiváció is megfoghatatlan, bizonytalan. Tavasz van az őszben? Árny lába alatt kopog a padló? A természet bolondját járhatja, álmunk szobánkba szökött? Miért nem ősz az ősz, miért nem álom az álom? Vajon van-e valami a gyöngyös kendő alatt, vajon a bús lanton siratott komor ősz ujjongni kész „új szerel...”-ben? „Ha a teljességet ismerni akarod, ne kérdezz semmit, mert rávonatkozólag minden »igen« és »nem« ugyanazt jelenti; hanem merülj önmagadba, személyed alá, s ahol nincs tovább, ahol minden mindenel azonos: ez a teljesség.” Visszahull a lüktetésből a végszó, a chanson monoton-kopogó ütemmé mezíteleledik. Nincsenek hangszerek, dallamok sem ugrálnak lágyan a légben. Ütem van, kopott, befejezetlen befejezés, vég nélküli szó. Ez a csupasz befejezetlenség, kitöltetlenség, üresen maradt papír, megcsonkított chanson a motiváció. A kikerekítés lesz a befejezés, a hibátlan egész? Van megoldás, meg-e v a l ó s u l á s ?

„Az őstudás végtelelenül egyszerű, olyannyira, hogy szavakba nem is foglalható. Megegyezik vele minden, ami szükséges, nyugodt, szilárd; ellentétben

van vele minden, ami csábító, izgága, hemzsegeő.” Ez az író, a művész „huszonkettes-csapdája”. Ott vannak a gondolatok, belül

emésztenek, felélnék, kiszívják, hisz egyiktől „a másikig végtelelenül hosszabb az út, mint csillagtól csillagig”. Toll köré fonódnak az izzadó, tehetetlen ujjak, az írógép sokadszor a rossz betűt, szót, mondatot, írásjelet üti le, sokadszor akadnak össze a kis öntöttvascsápok, sokadszor dagadnak a tehetetlen toll pacái a papíron. És mégis le kell ütni, meg kell húzni azt a bizonyosat, pedig tudja, hogy ELEG. „A bölcs csak addig bölcs, ameddig hallgat; mielőtt megszólal, bolond, mert tápláló tudásának csak az emészthetetlen héját adhatja át.” Tudja, hogy a „teljes bölcsesség a kő s a meztelen léleké. A semmit-sem-tudás azonos a mindent-tudással. Menj a fényhez, de ne kérdezz tőle semmit. Akinek nincs szüksége, hogy kérdezz: közös a felelettel.” Elég három szó, egy arc látványa, egy jelenlét, egy kávé kavargató kéz. Az irodalomtudományak kevés. A létezésstudományak sok. Az irodalom vajon melyik gyerme-

ke, és az irodalomnak melyik a gyermeke? „A létezés mindenben azonos.” Mikrokozmosz és makrokozmosz ütközési pontján

A MOTIVÁCIÓ: „KÉK ÁRNY”

ÉS „ÚJ SZEREL...”

„Ki, ki bátran a szabadba!

Oly szoros e fal között!”

Szép ősz

Ki, ki bátran a szabadba!

Oly szoros e fal között!

Tavaszunk egy fuwallatra

Íme, íme visszajött!

Mily vidám a csermely tánca,

Lejtve a zöld sík felé,

Mintha többé téli tánca

Soha nem rettentené.

A kökörcsin újra bátor,

A letiprott fű dagad;

És fölöttünk a mennyásátor

Gyolcs felhőket szárogat.

Ifjú hévvel az öreg nap

Új szerel.....

Chanson

Gyöngyös kendő a szívemen,

alá nem láthatok...

Valaki csenget odalenn,

halkan kaput nyitok.

Kék árnya kél a szögleten,

megnő, libeg-lobog!

Belép, nem látta senkisémet,

rossz fa-padlón kopog.

(Arany János)

„elég, hogy elfeledjük a helyet, a levegőtlen ablaksort, igen, hogy visszatérve éjszaka szobánkba elfogadjuk az elfogadhatatlant”. Akadémikus, történeti bölcselkedésünk, analízisek csak a „tápláló tudás emésztetetlen héjának leve”. Híg leve. Megoldás nincs, csak színfalak, és „önmagad beutazása: a minden-ség beutazása”. Megvalósulás nincs, csak hézagatlan hiány, esetleg jó emlékezet, levegőtlen ablaksor, az éjszakai szoba.

Zárszó helyett

Marad a vágy mindig levegős tornáca. „Egy-egy nyitott mondatot..... (az üres hely tetszés szerint, akár a saját nevünkkel is betölthető) a legnagyobb ganéknak is juttat. Igen, a bravúros gondolatritmusokban lüktető, de máskülönb hallatlanul egyszerűen kezelt szöveg legsajátabb stíluselmei a befejezetlen mondatok. Fontos mondatrészek, olykor az állítmányok is elmaradnak, akár a feleséget kerülő élőbeszédben. A függőben tartott mondatok befejezetlenül hagyott epizódokat építenek, lezáratlan életsorokat írnak le. Mindenkinek nyitva áll egy kiskapu a szabadságra, mert nyilvánvaló, hogy..... (ide ismét bárki behelyettesíthető) nemcsak grammatikai lehetőséget hagy a hőseinek. És az ol-

vasónak. E stílusélmény szerves része a mű időbeli, térbeli tágasságának, és egyúttal csapda az olvasónak, hogy méginkább beszippantódjék a történetbe...”

Beszippantódnig pedig jó, nagyon jó. Életsorok, mik előttünk lezáratlan állnak. Bármilyen okos ügyeskedés sem képes tökéletességében feltárni. Kívülről, messziről pedig csak az a „gyöngyöskenő” látszik. Köszönet Sirák fiának, Pilinszky Jánosnak, Weöres Sándornak, Czako Gábornak közvetlenül, Hamvas Bélának közvetve, hogy együtt leselkedtünk be rövid költemények kulcslyukoptikáján, az is lehet, hogy volt valamiféle reveláció, „amiről csak hasonlatok beszélnek”. Biztos tudásunk nincsen, kis hegyipatakokra leltünk, de az örök fakadást még nem találjuk.

„Az öröklét nem az időben rejlik, hanem az összhang állapotában.” Mozaik és ikon harmóniája?

Az összhanghoz legalább két létező szükséges. Egyik a kulcslyukon túl, a másik innen, festett cserépdarab, nyers agyag, egy író és egy olvasó.

Az előbbi alaphangzást ad, kijelöl... Az utóbbi *Augustinus* nyomán biztatást kaphat: Hangold át hangszered!

Kiss Antal

A MEGVALÓSULÁS: ELÉG

„Élt, szeretett, meghalt...”

Sírvers

*Élt, szeretett, meghalt;
nincs hézag utána nemében;
Jó emlékezetét őrzi utódja: elég!*

(Arany János)

Elég

*A teremtés bármilyen széles,
ólnál is szűkösebb.
Innét odáig. Kő, fa, ház.
Teszek, veszek. Korán jövők,
megkésem.*

*És mégis, olykor belép valaki
és ami van hirtelenül kitérül.
Elég egy arc látványa, egy
jelenlét,
s a tapéták vérezni kezdenek.*

*Elég, igen, egy kéz elég amint
megkeveri a kávé, vagy ahogy
„visszavonul a bemutatkozásból”,
elég, hogy elfeledjük a helyet,
a levegőtlen ablaksort, igen,
hogy visszatérve éjszaka
szobánkba
elfogadjuk az elfogadhatatlant.*

(Pilinszky János)